

פרק שלישי

התנ"ך כבסיס המוסר

א. השפעת התנ"ך על הגרמנים

מאימתי מונים את תקופת הצמיחה של התרבות הגרמנית, של כל אותם הערכים החיוביים בתרבות-המערב, אשר אתמול עוד היו כלולים במושג „גרמניות“? הוזה אומר: מהיום שבו ניתן התנ"ך בתרגומו הגרמני של מרטין לותר. יתירה מזו: אותו יום חלה גם ראשית התהוותו של הכוח המדיני הגרמני: שעה שהרים לותר בורמס את ספר התנ"ך, ייסד את הרייך הגרמני החדש, והחלה תקופת הריפורמציה הגרמנית¹ — קובע בקיצור נמרץ הנס בליהר. כי התרגום המשוכלל והפופולארי של לותר יצר שפה כלל-גרמנית, שאיחדה את כל השבטים הגרמניים. ואף זו: תרגומו של לותר פתח לבני האומה הגרמנית גישה ישירה ונוחה לתנ"ך, והתוצאה הראשונה ממעשה זה מיהרה לבוא. הקריאה בתנ"ך וההתעמקות בו חיזקה ודירבנה את המהפכה הדתית של תנועת הריפורמציה בגרמניה. קמה הכנסיה הפרוטסטנטית, זרם דתי-לאומי עצמאי ומשקל-שכנגד לכנסיה הקאטולית העל-לאומית. מראשית הסתערותה הופיעה הפרוטסטנטיות הגרמנית ספר התנ"ך בידה. „אם נמחוק מהן (מהספרות ומהאמנות של הגרמנים) כל מה שלוקח ממנו (מהתנ"ך), נעמוד בפני העדר-ללא-נשוא, בפני חלל ריק“² אומר הפילוסוף הגרמני הידוע, רודולף אויקן.

ידעת התנ"ך, מושגיו והכרת גבוריו נתנו סימנים בכל התרבות הגרמנית. עוד בתקופת שלטונה של הנאציות בשנת 1936 נערכה בעיר האמבורג, ביזמתו של „ארכיון התנ"ך הגרמני“, תערוכת השפעת התנ"ך

¹ עמ' 66 Secessio Judaica,

² עמ' 26 Eucken: Die Geistesgeschichtliche Bedeutung der Bibel,

בתולדות הגרמנים. לכבוד תערוכה זו, שתכליתה היתה, כנראה, להגן על התנ"ך, הוצא כרוזת-עמולה מאלף מאוד. ספר התנ"ך הוצג כאילן מרובה-ענפים וברוך-פירות. על גזע האילן נקבעה האימרה: „התנ"ך בגרמנית — עץ רקוב, אינו יכול לעשות פרי טוב". מעל לאילן התנוססה הכתובת: „אחדות השפה הגרמנית הקלאסית", לאמור, שעל-ידי תרגום התנ"ך נתגבשה ונתלכדה השפה הגרמנית. ענפי האילן הציגו את כל שטחי-החיים התרבותיים, אשר בהם ניכרת השפעת התנ"ך: ספרות, תיאטרון, מוסיקה, אמנות שימושית, אדריכלות, מדע, חינוך והשכלת העם, הטפה ואמנות הדיבור, מנהגים עממיים, וכו'. אמנם המוני העם הגרמני לא נהרו לתערוכה זו. לפי הדו"ח ביקרו בה בסה"כ ששת אלפים איש, ואולם: „תהיה הגישה לתנ"ך אשר תהיה, — אפשר לשלול את ערכו של התנ"ך בזמננו בחלקו וגם כולו, — אבל אף אחד ממבקרי התערוכה לא יכול להשתחרר מהרושם, כי במשך אלף שנים ויותר העמיקו דברי התנ"ך לחדור בנפש הגרמנית, וכי הם חיים בה גם כיום, מופיעים לעתים קרובות באין מרגיש בדבר — בשפעת ניבים ומליצות, בפתגמים, בשמות רבים של אנשים ובשמות עממיים של צמחים, בשמות של פונדקים, בכתבות על קירות הבתים ועל כלים ובציורי קברים"³.

אכן, מעמדו של התנ"ך, תפוצתו הגדולה וחדירתו המעמיקה בחיי ההמונים ובחוויותיהם, עוררו גם תופעות-לואי מסוימות. המוני העם הגרמני לא חדלו לראות בתנ"ך יצירה יהודית, ורגשות הבוז והאיבה ליהודים, שזרמו תמיד בזרם דלוח מתחת לפני השטח במעמקי נפשה של האומה הגרמנית, התפשטו לעתים גם על ספר-הספרים של היהודים. הפילולוגיה הגרמנית החדשה יגעה וטרחה לגלות, כי השיר העממי הגרמני, היונק במישרים ממקור נשמתה של אומה, ספוג כולו שנאת-ישראל ארסית. פרסום מיוחד ניתן לקובץ פזמוני-לגלוג אנטישמיים, המראה, כי הפולקלור הגרמני אינו יודע „שירים מביעי אהדה ליהודים"⁴. חקירה זו העלתה, כי הרבה חרוזי-לעג אנטישמיים מכוננים לתנ"ך ולגבוריו הראשיים — היהודים. הפילולוג מוכיח מתוך סיפוק רב, כי אף-על-פי „שעוד עם המתישבים

³ עמ' 4 Deutsches Bibel-Archiv, Sechster Bericht,

⁴ עמ' 5 Kynass: Jude im Volkslied,

הרומאיים הראשונים הגיעו יהודים לשטח הגרמני, ועל ידי כך החלו בתקופה קדומה מאוד חילופי ערכים רוחניים עם היהודים, שעמדו אז בדרגה תרבותית גבוהה⁴, היו הגרמנים עוינים את היהודים ומתייחסים אליהם ואל יצירתם המקורית בזלזול ובבוז, וגם התנ"ך, המקודש על-ידי הנצרות לא נוקה מרגשי שטנה ומלעג.

אולם הנאציות, שקמה לעקור מן השורש כל השפעה יהודית-מוסרית לא מצאה לה נחמה במחקרים פולקלוריים מעין אלה. עם כל חרוזי-ההיתול, הרי נהיה התנ"ך לספר העממי הנפוץ ביותר. הגנרל לודנדורף, אחד הראשונים והראשיים להסתה האנטישמית בגרמניה, התריע באחת מחוברות הפלסתר שהוצאו על-ידו על הדבר, ש"התנ"ך מוסיף להופיע במיליוני טפסים ובמיליוני בתי-איכרים הוא הספר היחיד, ממנו נשאב המזון הרוחני"⁵. וזו היתה נקודת-הכובד במערכה הנואשת של הנאציות נגד התנ"ך ומעמדו בחיים הדתיים והרוחניים-תרבותיים. לא על הערכת כוח-השפעתו של התנ"ך בעבר עמדו, אלא על עצמת השפעתו הבלתי-פוסקת בהווה. הנאציות התנשאה להפוך באמצעות מכשירי-תעמולה מודרניים, את כל מושגי-המוסר היסודיים המקובלים והמקודשים באנושות, ובתנ"ך ובעמדתו המרכזית בחיי הרוח, באמונות ובדעות, ראתה את המצודה העיקרית של המוסריות, מכשיר חינוכי-מוסרי בעל היקף עצום, המחזיר יום-יום את עקרונות-המוסר הכלולים בו דרך כמה וכמה צינורות. התנ"ך מקודש על-ידי הנצרות, וממנו לקוחות מרבית תפלותיהן של הכנסיות הנוצריות. התנ"ך הוא ספר-לימוד עיקרי לדת בבתי-הספר העממיים, והנוער מודרך על ידו. התנ"ך הוא ספר-קריאה עממי, בעל כוח-משיכה מופלא, לוקח לב קוראיו מכל השכבות, מכל החוגים ומכל הגילים. ולפיכך הומטרו עליו כל החצים ואבני הבליסטרות של הנאציות, גם אלה שכוונו נגד היהדות וגם אלה שכוונו נגד הנצרות.

ב. המערכה הנאצית נגד הנצרות על-אודות התנ"ך
כל זעם הסתערותה של הנאציות על הנצרות בא משנאה לתנ"ך היהודי. "יש לסלק אחת לתמיד את התנ"ך ממעמדו כספר דתי. בזאת

⁵ עמ' 29 "Wirkt 'El Schadai' der Judengott noch ?

יושם לחלוטין לאל הנסיון הבלתי־מוצלח של אלף־וחמש־מאות השנים האחרונות, לעשותנו ליהודים מבחינה רוחנית"⁶ — בדרישה זו בא אלפרד רוזנברג אל הכנסיות הנוצריות. ופעם אף הוסיף הנמקה לדרישתו: „אפשר לראות את ספרי הברית הישנה כמסמך מענין מההיסטוריה הסורית; ואולם בשום פנים לא יבין אדם אירופי בריא ברוחו, כיצד נעשו שאלות יהודיות עתיקות מקור להשראה דתית"⁷. ואמנם, זו היתה אשמתו הכבדה ביותר על הנצרות. היא לא התיחסה לתנ"ך כלספר היסטורי גרידא, אלא ראתה בו ספר־יסוד של אמונה, ספר אשר קדושתו קבועה וקיימת וציוויו המוסריים שרירים וקיימים. בעוד אשר בקורותיה של הכנסיה הקאתולית מונה יוצר האידיאולוגיה הנאצית כמה חטאים ופשעים, אין הוא מוצא בפרוטסטנטיות, שנתעוררה מתוך שאיפת־החירות הגרמנית, אלא מום אחד — שהיא מורעלת ברעל התנ"ך: „חטאה הגדול של הפרוטסטאנטיות — מכריז רוזנברג — כי תחת הישמע לה (לבשורת המיסטיקה הגרמנית), עשתה את התנ"ך לספר עממי, וקראה להערצת האות העברית"⁸. על־ידי הפרוטסטאנטיות „נעשה התנ"ך לספר עממי, והנבואה שבתנ"ך — לדת. בזאת נעשה צעד נוסף ליהודים של חיינו ולנטילת כל גמישות מהם"⁹.

ואולם אלפרד רוזנברג לא הסתפק בזה. הוא התקיף את התנ"ך גם מבחינה אסטטית־אמנותית, וביותר לא מצא חן בעיניו ספר התהלים. „הבה נתבונן באמנים היהודים" — אומר הוא ומציג לדוגמא את „מזמורי התהלים, העוברים חליפות מרגשי־אימה לפלצות מתלהטת ולתאוות־נקם משעפעת". ובנשימה אחת הוא מוסיף בסוגריים, כי „מזמורים אלה מופיעים בלבוש כה נאה רק בזכות תרגומו הנפלא של לוֹתֶר"¹⁰. מניסוח־דברים כזה יכול אדם לקבל רושם, כי הוא, רוזנברג, מכיר, לכל הפחות, את ספר־התהלים במקורו. ואמנם, אותו פילוסופוס נאצי ניסה לא פעם להופיע כידען ראשון במעלה בחכמת היהדות, וגם פירסם מחקר מיוחד על תעלומי התלמוד. ואולם לאמתו של דבר לא ידע גם להבחין בין צורות האותיות העבריות. בלהגו

⁶ עמ' 603 Mythus,

⁷ עמ' 129, Mythus,

⁸ עמ' 24, Rosenberg: An die Dunkelmänner unserer Zeit,

⁹ עמ' 218, שם,

¹⁰ עמ' 364, שם.

הציני על ספר התהלים השיג חכם זה את שיא השחצנות. שום מסית אנטי־שמי זולתו לא העזו לנגוע בקדושתו ורום־ערכו של ספר התהלים, אשר זה מאות בשנים הוא הספר המקובל והמקודש ביותר בכל האנושות כולה, ומזר מוריו הם התפלות הנעלות והנשגבות ביותר של כל בעלי האמונות המזו־טיאיסטיות. אף המסית הגרמני האנטישמי פרידריך דאליץ', שקרא עוד לפני המהפכה הנאצית למלחמה בתנ"ך, הציע להשאיר את ספר התהלים „כיוצא מן הכלל“, כי „בכל השירה היהודית והבבלית ובכל השירה השמית כולה אין עוד אוסף שירים, אשר מבחינת היופי הפיוטי וביחוד מבחינת ההתעמקות הרצינית בפלאותיהם של חיי האדם והדתיות הצרופה, אפשר לדמותו גם דמיון־שבקירוב לספר התהלים, אשר בכל ניביו מן הפיאָנזוּ החרישי ביותר ועד לפורטיסימו המלא והמתגבר והולך, הוא שיר הבטחון בה. אכן, גם בספרות העולמית כולה מיוחדים במינם הם שירים אלה“¹¹.

מתקופת אותה מלחמת המשטר הנאצי בתנ"ך שמור מיסמך רב ערך, ספר בשם „מאבק־הכנסיות בגרמניה — הביבל והגזע“. ספר זה כולל סקירה עניינית על השתלשלות המאורעות בשטח ארגון הכנסיות הנוצריות בתקופתו הראשונה של שלטון הנאציות בצירוף רשימת כל ספרי־הפולמוס (למעלה ממאתים ספר) על הנצרות והתנ"ך שהופיעו בגרמניה בשנות 1933—1934. הוצאת הספר היתה אי־ליגלית, ולפי צורת הדפוס והכתיב הגרמני יש להניח שנדפס מחוץ לגבולות גרמניה, והוברח לשם בדרכי המסתרת. ערכו הוא בעיקר בזה, שאינו מסתיר ואף אינו מסביר שום תופעה, אלא מציג את העובדות כהוותן, לפי התפתחות כרונולוגית של המאורעות, שמתוכן אנו עומדים על שתי תופעות: א) על המבוכה הרוחנית, שהנאציות חוללה במוחותיהם של כמה ממנהיגי הכנסיות הנוצריות בעזרת הסיסמאות האנטי־שמיות, ב) על הקשר האמיץ שבין הגנת התנ"ך ובין התגוננות־התנופה של אותם חוגי הנצרות שלא נכנעו למשטר־הדיכוי הנאצי.

המשטר הנאצי הדביר תחתיו מיד עם עלייתו לשלטון את „איגוד הכנסיות האזוואנגליות בגרמניה“, שכלל 28 ארגונים של כנסיות ארציות על גווניהן השונים, לותראָנים, ריפורמאטורים וכו', ומספר חבריו 40 מיליון

נפש, לאמור — למעלה ממחציתה של האוכלוסייה הגרמנית. הכנסיות שהסִתגלו לנאציות וכרכו ביחד עקרונות האליליות ועקרונות הנצרות, נפרדו לזרמים שונים, שהביעו את יחסם לתנ"ך בצורות שונות ומשונות. המסמך קובע, כי נסתמנו שלושה כיוונים עיקריים, והללו נתחלקו לזרמים נבדלים. הכיוון הראשון הוא משל הנאצים הרשמיים. הללו שללו בהחלט את התנ"ך, שאינו אלא „אוסף של סיפורים על סוחרי בהמות” וביטוי ל„מוסר יהודי של שכר ועונש”. עם הזרם השני נימנו אלה, שמצאו בתנ"ך גם „כמה דברים בעלי ערך”, אלא שדברים אלו אינם, לדעתם, יצירה של יהודים, כי אם של אריות. את הזרם השלישי היוו אלה, שלא נטשו את התנ"ך, אלא שמתחו קו „בין התנ"ך הקדום” ובין „עם ישראל המקולל”, שבגד ביעודו ההיסטורי, והנאציות הנלחמת ביהודים ממלאה איפוא שליחות נוצרית קדושה.

על מידת הערבוביה הרוחנית הגדולה שהנאציות עוררה במערכות הנצרות הגרמנית יעידו גם נסיונותיהם של כמה מנהיגים נוצריים לעטוף באיצטלא של קדושה דתית את מחוללי המהפכה הנאצית עצמם. היו מנהיגים נוצריים שהשוו את היטלר למכונן הפרוטסטאנטיות, ליתר, והיו גם — שראו בהיטלר את „התגלמותו הנוכחית של הנוצרי עצמו”¹². מתוך חוגים אלה קמה הכנסיה של „הנוצרים הגרמנים” שהנהיגה את „סעיף הארי” לפי עקרונות הגזענות ועמדה לימינה של הנאציות במלחמתה בתנ"ך. מנהיגה הרשמי של „הכנסיה העממית הגרמנית” קראוזה, דרש בגלוי, בנאום שנשא באסיפה המונית בברלין, בנובמבר 1933, „להשתחרר מן התנ"ך”, שכן „אנו הנאצים, מתביישים לקנות עניבה מיד יהודי, על אחת כמה וכמה שעלינו להתבייש לקבל מאת היהודים דבר הנוגע לחיי נפשנו, את מהות האמונה”¹³.

בתוך אנדרלמוסיה רוחנית-מוסרית זו, כשנתערערו כל יסודותיה המוצקים של הנצרות, היה היחס אל התנ"ך אבן־הבוחן לנאמנות נוצרית ועל ידו גם נתגלה, עד כמה שאבה הנאציות ממעמקי נפשה של האומה הגרמנית, ששאיות ההשתלטות שלה גברו על כל עקרונותיה הדתיים-מוסריים ועל כל המסורת הדתית-נוצרית שלה. כי לפנינו כאן חזיון מופלא ומפתיע.

¹² עמ' 15 Pauli : Die Kirche im Dritten Reich,

¹³ עמ' 14 Kirchenstreit in Deutschland,

הכנסיה הפרוטסטנטית, שהתנ"ך היה חלק ממהותה, וראש דאגותיה היה תמיד הפצת התנ"ך בהמונים, מהיותה לאומית-גרמנית — נכונה רובה ככולה לנאציות, ואף היתה מוכנה לנטוש את התנ"ך. ואילו הכנסיה הקאתולית, אשר תמיד התייחסה בהסתייגות מסויימת לתנ"ך והתנגדה להפצתו כספר עממי, כמה מראשי דבריה בגרמניה יצאו חוצץ להגנת ספר-הספרים.

ג. התנ"ך וערכיו המוסריים-סוציאליים

בתקופה אפלה זו של מלחמת הדתות בגרמניה הנאצית שימשה, אולי, מופת יחיד של העזה אישית הופעתו הגלויה והנמרצת של מנהיג הכנסיה הקאתולית, הקארדינאל פאולהאבר. מעל במת הכנסיה במינכן, בירתה הרור-חנית של הנאציות, העיז להסיר את המסווה מעל תנועה זו, עם קבעו כי „התותחים הכבדים מכוונים כיום לא נגד הערכים הדתיים של התנ"ך, כי אם נגד ערכיו המוסריים"¹⁴. שכן עמוד-התווך בבנין המוסריות בעולם הנו עד היום הזה — התנ"ך; „עריסת ההומניות לא בין עמדה, כי אם בא"¹⁵. שלושה היו נאומיו של פאולהאבר על הנושא „המלחמה בתנ"ך", — ושלושתם הוצאו אחר-כך בצורת ספר, אשר זכה לתפוצה רבה בגרמניה. הנאומים הצטיינו בבהירות המחשבה ובכוח-הוכחה רב. המנהיג הקאתולית, חוקר ידוע של המזרח העתיק, הסתמך על המחקרים הארכיאולוגיים החד-שים, והבליט את ייחוד ערכו של התנ"ך משלוש בחינות: מבחינה דתית, מבחינה מוסרית ומבחינה סוציאלית. מעל במת הכנסיה הקאתולית במינכן קרא פאולהאבר: „כיום, לאחר שנחקרו ההיסטוריה והספרות של עמים אחרים מהתקופה שלפני הנצרות, יכול המחקר הדתי לערוך השוואות ולהעיד על העם שעל גדות הירדן, לאמור: אתה עלית על כולם עליידי הקו הדתי הנעלה שתפסת; בין כל עמי התקופה הישנה יצרת אתה את הנעלים שבערכים הדתיים"¹⁶. ובאזני המוני הנוצרים האדוקים, שגם הם נסחפו עם נחשולי האנטישמיות הגזעית, השמיע: „יתכן, שכמה אנשים יופתעו בשמעם,

¹⁴ עמ' 30, Faulhaber: Judentum, Christentum, Germanentum.

¹⁵ שם, עמ' 74.

¹⁶ שם, עמ' 13.

כי הצו הראשון, ואהבת לרעך כמוך' לא באוואנגליון ניתן, כי אם עוד בתורת משה"¹⁷.

בעיקר הצביע הלוחם הנוצרי וחוקר המזרח על רוב ערכם של המושגים המוסריים והסוציאליים שבתנ"ך. „עשרת הדברות החקוקות על לוחות סיני מתרוממות לאיך-ערוך מעל לכל חוקיה של התקופה הלא-תנ"כית הקדומה". והוא מדגיש וחוזר, כי כל ערכו של התנ"ך הוא לא כתעודה היסטורית נעלה, כי אם כגורם קובע וקבוע בעיצוב המוסריות בעולם, שכן „עשרת הדברות האלה הן הערכים היסודיים הנצחיים של הסדר המוסרי בעולם, החוקים היסודיים הנצחיים לכל עם, קני-המידה הנצחיים לכל חוקי המדינות ולכל המסמכים המשפטיים, אבני-שתיה לכל חיי משפחה מוסריים. — — עם הגדירו את הציוויים הסוציאליים שבתנ"ך, הוא מבליט אותם במיוחד על הרקע של התנאים הסוציאליים בתקופה שבה ניתנו: „בתקופה תרבותית שטבעה על העבודה את חותם העבדות, הופך בספר-הספרים ערכה המוסרי של העבודה". לדוגמא הציג את הצו בתורת משה „לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר". „אימרה נהדרה זו על ערכה הסוציאלי של העבודה ועל זכויותיו הסוציאליות של העובד מאירה במרומי התקופה התנ"כית העתיקה כאש מדורה בהרים", כי „הרי התנ"ך הוא מתת רוח הצדק והאהבה, ולכן הוא בית-ספר ראשון המחנך לסדר מוסרי".

מתוך כך קורא פאולהאבר לנצרות הגרמנית כי תסכל את מזימת הנאצים לאסור את לימוד התנ"ך בבתי-הספר העממיים, וגם את הפרוטסטנטיות הוא קורא לחזית זו: „אנו מושיטים את ידינו לאחים שנפרדו מאתנו, כדי להגן יחד אתם על ספרי-הקודש של הברית הישנה, וכדי לקיים למען העם הגרמני תורה יקרת-ערך זו בשביל בית-הספר הנוצרי"¹⁸. אלה ואלה, הכנסיות והנאצים כאחד, ראו איפוא בבעיה זו של לימוד התנ"ך בבתי-הספר את נקודת-המוקד שבמאבק. כאלה כן אלה העריכו במלואו את כוח השפעתו של התנ"ך כמכשיר חינוכי מכריע, המעמיק על-ידי דרך הרצאתו, על-ידי תיאוריו וסיפוריו את שרשיו בנפש הילד, ומעצב בדרך זו את תחושותיו ותכונותיו המוסריות.

¹⁷ שם, עמ' 59.

¹⁸ שם, עמ' 20.

מתוך דברי הפולמוס על לימוד התנ"ך בבתי־הספר בגרמניה אנו רואים להעתיק בזה ככתבו וכלשונו מכתב התנצלות של נאצי אחד מן השורה, שנתפרסם בעלון־השיסוי האנטישמי „שטירמר“:

„שטירמר“ היקר! יש לי שני ילדים: ילדה בת אחת־עשרה וילד בן שבע. מדי שובם מבית־הספר, אני רגיל לשאלם, מה למדו, ומתוך התמרמרות רבה אני נוכח לדעת שעדיין מוסיפים להגיש לילדי סיפורים יהודיים חסרי־טעם כלימוד הדת'. מעמידים לפניהם כמופת, דמויות יהודיות צמאות דם, שעות ארוכות מספרים להם על אברהם. בזריזות פדגוגית מדהימה ממש, מרוממים אותה כנופיה יהודית עד לשמים. בביתי שומעים הילדים מפי: היהודים הם אסוננו. וכשבאים לבית־הספר הם שומעים ממש את ההיפך. הרי זה איום ונורא. איני יכול פשוט לסבול עוד את זאת. אני קורא באזני הילדים, מה שהפיהרר אמר על היהדות. אני קורא מתוך דפי „שטירמר“ — אך הנה למחרת באה בתי הקטנה הביתה בבכי מר. עליה לכתוב חיבור. הנושא: מה אנו יכולים ללמוד מאברהם? עליה היה לרשום שבעה דברים: אברהם שומע בקול אלהים; מכיר תודה הוא, רודף שלום, מוכן להגיש עזרה, מכניס אורחים, בוטח בה', סבלן. כל זאת חייבת איפוא בתי ללמוד מאברהם, ודוקא מאברהם! יהודים מסוגם של אברהם ומשה — מופת לנוער המתבגר שלנו, מופת לנוער ההיטלרי!!!¹⁹

עד כאן לשון ה„שטירמר“. אפיזודה זו חושפת מאין כמוה את שרשי הבעיה. הנאצי הנאמן הזה, ככל יתר מיליוני הנאצים המוסתים והמושחתים, ודאי לא התחלחל רק מזה בלבד שגייבור התנ"ך, אברהם זה, היה יהודי, אלא ביותר מזה, שעלידי מעשיר־לדוגמא של אותו אברהם היהודי, עלולים ילדיהם להתחנך ברדיפת שלום, באהבת הבריות, בסבלנות, להכרת תודה ובעוד חולשות, אשר לפי השקפת־עולמה של הנאציות לפשעים תחשבנה.

¹⁹ Der "Stürmer", 1935, Nr. 14.